

Niko Heikkilä

Reactionary and Revolutionary Mobilizations: The Ku Klux Klan, the Black Panther Party, and FBI Counterintelligence, 1964–1971

Philadelphia, Mississippi toimi kesäkuussa 1964 keskeisenä näyttämönä kansalaisoikeustaistelun kiihkeimmässä vaiheessa. Kolme kansalaisoikeusaktivistia – James Chaney, Andrew Goodman ja Michael Schwerner – katosivat kesken automatkan. Miesten ruumiit löydettiin FBI:n johtamassa tutkinnassa, jossa selvisi myös, että murhiin osallistui niin Neshoban piirikunnan sheriffin toimiston ja Philadelphian poliisin väkeä kuin paikallisen White Knights of the Ku Klux Klanin jäseniä.

Vaikka tapauksesta on tehty vuonna 1988 ilmestynyt ja FBI:n tutkinnan mukaan nimetty elokuva *Mississippi Burning*, väitöskirjani kannalta mielenkiintoisempi viittaus tapaukseen löytyy vuonna 2021 ilmestyneestä elokuvasta *Judas and the Black Messiah*.

58

Elokuva kertoo Mustien pantterien Illinois'n osaston karismaattisen johtajan Fred Hamptonin vuoden 1969 surmaan johtaneista tapahtumista FBI:n tiedonantajana toimineen ja järjestöön soluttautuneen William O'Nealin näkökulmasta. Kun näin elokuvan hiljattain, mieleeni jäi erityisesti kohta, jossa FBI:n erikoisagentti Roy Mitchell motivoi epäröivää O'Nealia ja käyttää kansalaisoikeusaktivistien murhia Mississipissä esimerkkinä sekä Klaanin että Mustien pantterien vaarallisuudesta ja yhtäläisyyksistä. Mitchell sanoo: ”Tämä mitä sinä ja minä teemme on kolikon toinen puoli.” Hän jatkaa: ”Älä anna Hamptonin huijata sinua. Pantterit ja Klaani ovat yksi ja sama. Heidän tavoitteenaan on kylvää vihaa ja aiheuttaa kauhua.”

Esimerkki tiivistävää yhden näkökulman väitöskirjani ytimessä olevaan kysymykseen: Miten valankumouksellinen ja taantumuksellinen mobilisaatio sekä FBI:n vastatiedustelu ymmärsivät ja suhteutuiivat sosiaalisen muutoksen prosesseihin? Tutkimuksen keskiössä ovat Mustat pantterit ja Ku Klux Klan, joita tarkastelen esimerkkinä tällaisista mobilisaatiosta ja joihin molempiin FBI:n vastatiedustelu kohdistui. FBI:n vastatiedustelu toimii näin yhdistävänä tekijänä kahden ideologisesti vastakohtaisen liikkeen tarkastelulle.

Myös tutkimuksen aikajänne tulee FBI:n vastavakoiluohjelmien kautta. Valkoiseihin viharyhmiin kohdistettu COINTELPRO-lyhenteellä tunnettu ohjelma alkoi vuonna 1964. Samaa perustelua käytettiin vuonna 1967, jolloin uusi ohjelma kohdistui niin sanottuihin musta nationalismi/viharyhmiin. Molempien tarkoituksena oli häiritä ja neutralisoida kohteena olevat ryhmät. FBI lopetti virallisesti kaikki vastavakoiluohjelmat vuonna 1971, jolloin salaisten ohjelmien olemassaolo paljastui.

Väitöskirjani lähtökohtana on tarkastella näitä kolmea näkökulmaa sekä niiden omista viitekehystistä käsin että suhteessa toisiinsa. Tutkimuksen keskeisen johtopäätöksen voi tiivistää väitteeseen, että Mustat pantterit yhdisti poliisin – liittovaltion poliisi mukaan lukien – tehtävään, jota Ku Klux Klanin kaltaiset ryhmät olivat historiallisesti toteuttaneet, sekä käsitti poliisin toiminnan fasismin muotona.

Vastaavasti FBI pyrki yhdistämään Mustat pantterit ja Ku Klux Klanin toisiinsa verrattavina toimijoina, saman kolikon eri puolina, joita molempia odotti sama epäonnistumisen kohtalo, jota vastavakoiluohjelmien toivottiin edesauttavan.

Tästä huolimatta FBI:n näkökulmasta Mustat pantterit edusti kokonaisvaltaisempaa vaaraa, jota vallankumouksellisen toiminnan eri osa-alueet ruokkivat, kun taas FBI teki selvän eron Ku Klux Klanin edustaman rasistisen ääriajattelun ja valkoisuuden valtakulttuurin välille. Ku Klux Klan alkoi puolestaan kääntyä FBI:tä vastaan ja katsoi, että liittovaltion poliisi oli turhaan häirinnyt niin sanottuja ”valkoisia patriootteja” ja samalla epäonnistunut tehtävässään neutralisoida Mustien pantterien kaltaiset radikaalit, jotka olivat klaanilaisten mielikuvissa ”maan todellisia vihollisia”.

Tutkimuksen lähteinä ovat toimineet FBI:n vastavakoiluohjelman muistiot ja senaatin sekä edustajainhuoneen raportit. Mustien pantterien kohdalla tärkeimpinä lähteinä olen käyttänyt järjestön julkaisemia lehtiä, keskeisten johtajien julkaisemia kirjoja, muita järjestön kirjoituksia sekä kulttuurista tuotantoa. Vastaavasti Ku Klux Klanin tapauksessa keskeiset lähteet ovat olleet liikkeen omat lehdet, kirjoitukset ja kulttuurin tuotanto. Olen analysoinut lähteitä sekä niiden omista viitekehyksistä käsin että suhteessa toisiinsa ja osana laajempaa kontekstia tietynlaisena kontrastiivisena prosessina, jossa merkityksenanto on tärkeässä osassa. Tämä metodologisen triadin tarkoituksena oli analysoida sosiaalisen muutoksen, repression sekä reaktiivisen toiminnan merkityksiä.

Tutkimuksen laajempaa viitekehystä voi alustaa seuraavilla kysymyksillä. Oliko yhtäältä vallankumous mahdollinen? Tai toisaalta, edistiko Ku Klux Klanin toiminta segregaaation palauttamista vuoden 1965 jälkeen? Ajan tuomalla jälkiviisaudella on helppo sanoa, että vastaus molempiin on kieltävä. Mutta historian tutkimuksen tehtävä on yrittää päästä sisälle ajan kokemuksiin, yrittää ymmärtää toimintaa, ajattelua ja tuntemuksia aikakauden ihmisten omista lähtökohdista käsin. Tällöin mahdollisuudet suuntaan tai toiseen, oli kyse sitten pienistä peloista tai suurista toiveista, näyttäytyvät eri valossa. Tähän tehtävään kolmen eri näkökulman tarkastelu luo oivan lähtökohdan. On samalla selvää, että Mustat pantterit ja Ku Klux Klan eivät olleet järjestöllisiä tai moraalisia vertaisia, vaan lähtökohtaisesti vallankumouksellisen ja taantumuksellisen mobilisaation edustajia. Näille ajatuksille perustuu myös tutkimusotteeni.

Yhtä selvää on, että 1960-luvun tapahtumista ei voi puhua vallankumouksena muuten kuin metaforan tasolla tai kapeammassa merkityksessä. Aikakausi kuitenkin tuotti useita vallankumousta ajavia ja vallankumoukselliseen ideologiaan nojautuvia ryhmiä ja liikkeitä. Vallankumous oli siis keskeinen käsite, ja Mustat pantterit oli tässä mielessä, omin termein ja tavoittein ymmärrettyinä, ”vallankumouksellinen” mobilisaatio.

Kuva 1. Mustien pantterien mielenosoitus. Lähde: Wikimedia Commons.

Toisesta näkökulmasta Ku Klux Klan oli valkoista ylivaltaa edustava, aidosti taantumuksellinen liike, jonka ideologia ja tavoitteet perustuivat sisällissodan jälkeiseen Etelävaltioiden yhteiskunnalliseen järjestykseen, jossa valkoinen ylivalta, niin sanottu Jim Crow -lakien institutionalisoima rodullinen segregatio oli yksi keskeinen pilari.

En ole tehnyt suoraa vertailua liikkeiden välillä vaan kontrastoinut ominaisia taipumuksia ja elementtejä, jotka olivat yhteisöllisen toiminnan kannalta tärkeitä, kuten ideologia ja kulttuuriset teemat sekä narratiivit. Yleisellä tasolla voi nostaa esimerkiksi sen, miten dynaamisuus, muutos ja itsemääräämisoikeus olivat tärkeitä Pantereille, kun taas mytologisointi, traditio ja hierarkiat olivat keskeisiä Klaanille.

Toista tutkimuksellista viitekehystä voi erojen sijaan pitää yhdistävänä tekijänä vastakohtaisten liikkeiden tarkastelussa. Tämä viitekehys pohjautuu David Farberin ajatuksiin. Sekä oikeiston että vasemiston poliittisten ryhmittymien ja yhteiskunnallisten liikkeiden toiminnassa oli tällöin selkeä taipumus korostaa autenttista yhteisöä. Yhteisön ja yhteisöllisyyden muodot ja solidaarisuudet olivat totta kai täysin erilaisia, mutta yleisellä tasolla yhteisön poliittisen kontrollin ja paikallisen kulttuurisen itsemääräämisoikeuden tavoitteita voi pitää niin radikaaleja kuin konservatiiveja yhdistävänä tekijänä.

FBI suhtautuminen kansalaisoikeusliikkeeseen ja vaatimuksiin tasa-arvosta oli monien muiden instituutioiden tapaan ambivalentti. Yhtäältä FBI pyrki neutralisoimaan Ku Klux Klanin kaltaisia väkivaltaa ja terroria käyttäviä ryhmiä. Samalla FBI:n asenne kansalaisoikeusliikettä ja tasa-arvoa kohtaan oli monessa mielessä usein kielteinen. Etenkin näkemys siitä, että kommunistit käyttivät kansalaisoikeusliikettä omien tavoitteiden ajamiseen, oli hyvin yleinen. Kun mustan vallan käsite ja vallankumouksellinen ideologia alkoivat levitä 1960-luvun puolivälin jälkeen, FBI:n asenne muuttui kielteisestä avoimen vihamieliseen suhtautumiseen Mustien panterien kaltaisia radikaaleja kohtaan.

Toisesta näkökulmasta tarkasteltuna FBI:n suhde Ku Klux Klaniin oli monimutkaisempi. Anti-kommunismi, patriotismi ja uskontoa korostava ajattelu loi kulttuurista yhtymäpintaa, mikä vaikeutti itsensä näillä termein mieltävien rasististen ääriliikkeiden väkivallan selittämistä. Tätä tehtävää varten FBI tukeutui analogioihin väittäen, että kommunistinen puolue ja Ku Klux Klan olivat organisaation tasolla toisiinsa verrattavia toimijoita. Samalla FBI erotti kristillisen ja patrioottisen valkoisuuden valkoisesta ylivallassa. Tämän perustelun mukaan Ku Klux Klan ainoastaan teeskenteli olevansa patrioottinen ja uskonnollisiin arvoihin pohjautuva järjestö – tosiasiasa sen ainoat todelliset arvot olivat viha ja rasismi.

Ku Klux Klanin ideologiset narratiivit ja kulttuuriset teemat korostivat osavaltioiden oikeuksia, perinteitä ja lakia ja järjestystä. Jälkimmäinen oli samalla sen keskeinen ristiriita, nimittäin se, että järjestys perustui valkoiseen ylivaltaan ja niin sanottuihin Jim Crow -lakeihin. Vaikka Ku Klux Klan oli poliittisesti vähäpätöinen, liikkeen väkivalta ja sen symbolinen merkitys olivat edelleen ongelma. Edustajainhuoneen HUAC-komitean raportissa todetaan, että ”klanismi” ei sovi yhteen ”amerikanismin” kanssa ja että klaanin omakuva patrioottisena, antikommunistisena ja kristillisenä organisaationa täytyi nähdä yrityksenä huijata kansalaisia.

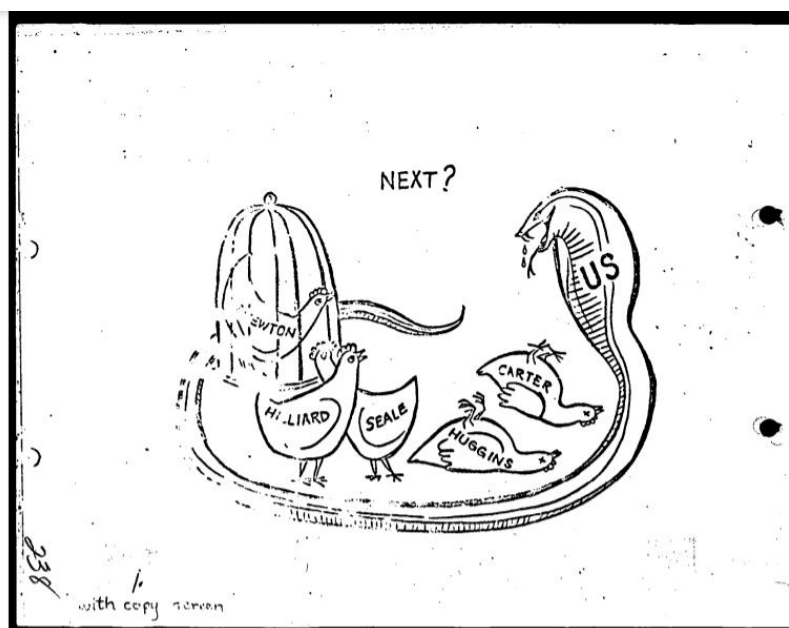
Tämä oli myös FBI:n näkemys, ja vastavakoiluohjelma Klaania vastaan pyrki kääntämään liikkeen edustaman amerikanismin, antikommunismin ja uskonnollisuuden sitä vastaan. Väärennetyt kirjeet ja musta propaganda olivat keskeisellä sijalla, kun FBI yritti häiritä sisäistä toimintaa ja mustamaalata KKK yhteisöissä, joissa se toimi. Tämä oli myös keskeinen ristiriita: yhtäältä Ku Klux Klanin voi nähdä osana laajempaa niin sanottua ”vastavallankumouksellista” rintamaa protestiliikkeitä ja antiamerikkalaisia vaikutteita vastaan; toisaalta FBI ja hallinto pyrki niputtamaan Klaanin samaiseen antiamerikkalaiseen yhteiskunnan vihollisten joukkoon. FBI:n ja hallituksen häirintäpyrkimykset saivat ultrakonservatiivisen Klaanin lopulta kritisoimaan voimakkaasti liittovaltion toimintaa ja sen keskeisiä instituutioita.

Klaanin versio paranoidista tyylistä amerikkalaisessa politiikassa, kuten Richard Hofstadter tätä taipumusta kutsui, olivat keskeinen tapa käsitellä sekä FBI:n vastavakoilun että laajemman

yhteiskunnallisen kuohunnan aiheuttamaa kriisiä valkoisen ylivallan kannattajille. Sen myytit, jotka korostivat muun muassa alkuperäisen KKK:n sankaruutta sisällissodan jälkeisessä etelässä, määrittivät tietyiltä osin myös kansalaisyhteiskunnan narratiiveja. Kun valkoisen ylivallan myytit putosi lopullisesti pohja, jäljelle jäi vanhat iskulauseet ja yhä laajemman vihollisjoukon selittävät salaliittoteoriat. Vuoteen 1971 tultaessa myös FBI oli Klanaan mukaan pettänyt niin sanotut ”rehelliset kansalaiset” ja siirtyi lähemmäs ”maanpetturien ja rikollisten” kategoriaa. Tällöin salaliittoteorioiden merkityksen voi nähdä osana samaa mytologisoinnin taipumusta. Yhdessä nämä tarjosivat selityksen tappiolle ja muutoksille.

Vallankumouksellisen mobilisaation kannalta vuosi 1968 oli käännekohta, ja tällöin myös Mustat pantterit nousi liikkeen etujoukkoon. Analyysissä olen kiinnittänyt huomiota muun muassa siihen, miten jatkuva muutos ja mukautuminen määrittivät Mustien pantterien ideologiaa ja toimintaa. Vaikka järjestöä voi monen muun ryhmän tapaan pitää jossain määrin taipuvaisena utopistisiin visioihin vallankumouksesta, samaan aikaan Pantterit antoivat usein suuremman painoarvon käytännön toiminnalle, erityisesti sosiaalisille ohjelmille. Poliitikka ja sosiaalinen kamppailu sulautuivat monella tapaa yhteen myös kulttuurisen vallankumouksen kanssa. Pantterit kutsui jälkimmäistä vallankumoukselliseksi kulttuuriksi, joka merkitsi tapojen ja perinteen sijaan dynaamisuutta ja määriteltiin kamppailun ja taistelun kautta. Kieli ja visuaalinen kulttuuri toimivat ”aseina” propagandassa, ja Pantterit loi ehkä ajan näyttävimmän ja näkyvimmän radikaalin politiikan estetiikan. Tätä taustaa vasten voi myös todeta, että FBI tulkitsee Pantterien tarkoituksellisia provokaatioita kirjaimellisesti ja järjestön ympärille syntyi eräänlainen totaalinen narratiivi, jossa J. Edgar Hooverin omin sanoin Pantterit oli ”pahin uhka Yhdysvaltain sisäiselle turvallisuudelle”. Tämä oli myös keskeinen ja tärkeä ero FBI:n ohjelmissa niin sanottuja valkoisia ja mustia ”viharhmiä” kohtaan.

Räikein ja vaarallisin ero oli kuitenkin FBI:n toiminnassa Panttereita vastaan: väkivallan ehkäiseminen jäi usein toissijaiseksi ja joskus jopa järjestöjen välisiä kiistoja rohkaistiin mustan propagandan keinoin. Näin kävi esimerkiksi vuonna 1969, kun kulttuurinationalistinen US organization ja Mustat pantterit kiistelivät revieristä Los Angelesissa. FBI lähetti provokatiivisia sarjakuvia kummallekin järjestölle toisen nimessä. Niiden tarkoitus oli rohkaista toista tai molempia osapuolia reagoimaan keinoilla, jotka voimme tässä jättää mielikuvituksen varaan. Joka tapauksessa eskaloituvan kiistan seurauksena kaksi Pantterien jäsentä kuoli ampuvälikohtauksessa yliopistolla.

Kuva 2. FBI:n luoma provokatiivinen pilapiirros. Lähde: Internet Archive.

Pantterien toiminnan tärkein ja menestynein osa oli niin sanotut yhteisöohjelmat, joiden tarkoituksena oli tarjota tärkeitä palveluja, kuten ruoka-apua ja lääkintäpalveluja. Samaan aikaan Pantterit turvautui symboliseen ”aseelliseen propagandaan”, provokatiiviseen ja usein väkivaltaiseen kieleen ja kuviin – hyökkäyksinä erityisesti auktoriteetteja vastaan. Joskus tämä kääntyi Panttereita vastaan ja FBI:n eduksi. Näin kävi, kun FBI agentit löysivät lapsille tarkoitetun Mustat pantterit -värityskirjan, joka oli erityisen väkivaltainen ja jonka Pantterien johto oli hylännyt sopimattomana. Tästä huolimatta FBI printtasi ja levitti värityskirjaa erityisesti yhteisön jäsenille, jotka olivat tehneet lahjoituksia yhteisöohjelmiin, jotka olivat puolestaan FBI:n häirinnän tärkein kohde. Nämä ovat muutamia esimerkkejä monimutkaisesta prosessista ja dynamiikasta vallankumouksen, reaktiivisten liikkeiden ja repressiivisen toiminnan välillä.

Lopuksi voi tiivistää, kuinka tämä näkyi merkityksien suhteessa toisiinsa. Kun FBI pyrki luomaan yhtäläisyyksiä liikkeiden välille, se muun muassa käytti käsitettä ”Musta Klaani” erityisesti Pantterien mustaalaamiseksi. Mustien pantterien käsityksen mukaan KKK oli paljon valtiota vaarattomampi voima. Sen sijaan poliisi ja hallitus vertautuivat Pantterien teorian ja kokemuksen mukaan KKK:n historialliseen tehtävään ja fasismiin. Niinpä esimerkiksi Nixonin lain ja järjestyksen politiikan kannattajat kääntyivät Pantterien käsittelyssä muotoon ”fasistinen enemmistö”. Yhdessä nämä kertovat sosiaalisen muutoksen kiistellyistä merkityksistä ja luonteesta.

FM Niko Heikkilän kulttuurihistorian väitöskirja ”Reactionary and Revolutionary Mobilizations: The Ku Klux Klan, the Black Panther Party, and FBI Counterintelligence, 1964–1971” tarkastettiin Turun yliopistossa 8.10.2021. Vastaväittäjänä toimi professori David Cunningham (Washington University in St. Louis, Yhdysvallat) ja kustoksena professori Hannu Salmi (Turun yliopisto).